

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ КРАДІЖОК)

FEATURES OF THE OBJECT OF CRIMINAL ENCROACHMENT IN THE STRUCTURE OF THE FORENSIC CHARACTERISTICS OF PROFIT-MOTIVATED CRIMINAL OFFENSES UNDER MARTIAL LAW AND A STATE OF EMERGENCY (ON THE EXAMPLE OF THEFT)

Згода Ю.А., аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національний університет «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0009-0001-3810-170X

У статті здійснено криміналістичний аналіз предмета злочинного посягання як ключового елемента криміналістичної характеристики корисливих кримінальних правопорушень, що вчиняються в умовах воєнного та надзвичайного стану. На підставі узагальнення матеріалів слідчої та судової практики обґрунтовано, що дія кризових правових і безпекових режимів зумовлює суттєві якісні зміни корисливої злочинності, які проявляються у трансформації об'єктів посягання, способів учинення злочинів, мотивації правопорушників і рівня суспільної небезпеки.

Доведено, що в умовах війни та надзвичайних обставин традиційні криміналістичні підходи до визначення предмета корисливих кримінальних правопорушень потребують перегляду з урахуванням нових соціально-економічних і безпекових викликів. Особливу увагу приділено аналізу матеріальної, економічної, юридичної та соціальної ознак предмета злочинного посягання, обґрунтовано доцільність комплексного підходу до їх урахування у криміналістичному дослідженні. Показано, що у воєнний період предметом корисливих посягань дедалі частіше стають гуманітарна допомога, військове спорядження, паливо, медичні засоби, грошові та валютні цінності, а також культурні надбання, що істотно впливає на механізм учинення злочинів і формування слідчої картини.

На прикладі розслідування крадіжок як найбільш поширеного виду корисливих кримінальних правопорушень розкрито значення предмета злочинного посягання для встановлення обстановки злочину, типових способів заволодіння майном і кола можливих суб'єктів. Зроблено висновок, що криміналістичний аналіз предмета злочинного посягання з урахуванням умов воєнного та надзвичайного стану є необхідною передумовою вдосконалення методик розслідування та підвищення ефективності протидії корисливій злочинності.

Ключові слова: корисливі кримінальні правопорушення, досудове розслідування крадіжки, воєнний стан, надзвичайний стан, предмет злочинного посягання.

The article provides a forensic analysis of the object of criminal encroachment as a key element of the forensic characteristics of profit-motivated criminal offenses committed under martial law and a state of emergency. Based on the generalization of materials from investigative and judicial practice, it is substantiated that the operation of crisis legal and security regimes causes significant qualitative changes in profit-motivated crime, manifested in the transformation of objects of encroachment, methods of committing offenses, offenders' motivation, and the level of social danger.

It is proven that under conditions of war and emergency circumstances, traditional forensic approaches to determining the object of profit-motivated criminal offenses require revision in light of new socio-economic and security challenges. Particular attention is paid to the analysis of the material (physical), economic, legal, and social features of the object of criminal encroachment, and the expediency of a comprehensive approach to their consideration in forensic research is substantiated. It is shown that during the wartime period the objects of profit-motivated encroachments increasingly include humanitarian aid, military equipment, fuel, medical supplies, monetary and foreign currency assets, as well as cultural property, which significantly affects the mechanism of committing crimes and the formation of the trace pattern.

Using the investigation of theft as the most widespread type of profit-motivated criminal offense as an example, the article reveals the importance of the object of criminal encroachment for establishing the circumstances of the crime, typical methods of unlawful appropriation of property, and the range of potential offenders. It is concluded that forensic analysis of the object of criminal encroachment, taking into account the conditions of martial law and a state of emergency, is a necessary prerequisite for improving investigation methodologies and enhancing the effectiveness of counteracting profit-motivated crime.

Key words: profit-motivated criminal offenses, pre-trial investigation of theft, martial law, state of emergency, object of criminal encroachment.

Аналіз матеріалів судової та слідчої практики розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах воєнного та надзвичайного стану свідчить про суттєві змінами у структурі, способах та об'єктах злочинного посягання, що відбуваються під впливом кризових правових і безпекових режимів. Війна та надзвичайні обставини створюють специфічну криміногенну обстановку, пов'язану з порушенням ustalених соціально-економічних зв'язків, ослабленням контролю за майном, масовим переміщенням населення та концентрацією значних матеріальних ресурсів у сфері оборони й гуманітарного забезпечення. За таких умов традиційні криміналістичні підходи до розслідування корисливих посягань виявляються недостатньо адаптованими до сучасних реалій боротьби із даним проявом злочинної діяльності.

У цьому контексті важливого значення набуває детальний аналіз предмета злочинного посягання, оскільки саме його трансформація відображає якісні зміни корисливої злочин-

ності в умовах воєнного та надзвичайного стану. Визначення специфіки предмета посягання дозволяє точніше окреслити механізм учинення злочину, особливості слідчої картини, мотивацію правопорушника та напрями криміналістичного прогнозування, що є необхідною передумовою формування ефективних методик виявлення та розслідування корисливих кримінальних правопорушень.

Тому метою даної статті є аналіз особливостей предмета злочинного посягання корисливих кримінальних правопорушень в умовах воєнного та надзвичайного стану на прикладі різних видів крадіжок.

Під час воєнного та надзвичайного стану спостерігається стала тенденція до зміни характеру самого предмета злочинного посягання. Якщо у мирний час корисливі кримінальні правопорушення здебільшого пов'язані з об'єктами приватної власності, фінансовими операціями чи незаконним заволодінням державним майном, то у воєнний період особливої цінності набувають гумані-

тарна допомога, військове спорядження, медичні засоби, паливо та інші стратегічні ресурси. Це потребує нового підходу до їх криміналістичного аналізу, визначення специфіки способів вчинення, маскування та приховування злочинних дій.

У науковій літературі, присвяченій дослідженню предмета корисливих кримінальних правопорушень, традиційно виділяють три основні ознаки: матеріальну (фізичну), економічну та юридичну. Водночас частина дослідників, позицію яких ми поділяємо, вважає за доцільне додавати ще й соціальну ознаку, оскільки будь-який корисливий злочин завжди має суспільний вимір, що проявляється у його впливі на міжособистісні відносини, рівень довіри та безпеки в суспільстві. Таке розширене розуміння категорії предмета злочину бере початок ще з дореволюційної науки кримінального права та зберегло актуальність до сьогодні, хоча й зазнало певних трансформацій [5].

Матеріальна (фізична) ознака предмета кримінального правопорушення розуміється як його доступність для сприйняття та можливість здійснення з ним будь-яких фізичних дій. Вона включає форму, колір, вагу, об'єм, стан та інші властивості, які визначають автономність предмета та зберігають його споживчу цінність навіть після переміщення чи приховування. Проте таке вузьке тлумачення не завжди відповідає сучасним реаліям, оскільки злочинні посягання можуть бути спрямовані й на нематеріальні об'єкти – інформацію, електроенергію, права на майно, що особливо актуалізується в умовах воєнного та надзвичайного стану, коли набуває поширення економічна та інформаційна злочинність.

Юридичний і економічний аспекти предмета корисливих кримінальних правопорушень традиційно визначають його як рухоме майно, яке може вільно переміщуватися у просторі без втрати цінності. До нього належать гроші, валютні цінності, цінні папери, а також майнові права та обов'язки. Водночас в умовах воєнного стану особливого значення набувають саме гроші та валютні цінності, оскільки вони не лише виконують функцію обміну, а й є критично важливим ресурсом для забезпечення обороноздатності та стабільності економіки. Тому кримінальні правопорушення, спрямовані на заволодіння грошовими коштами, стають одним із найбільш небезпечних проявів корисливої злочинності.

Соціальна ознака предмета корисливих кримінальних правопорушень набуває особливого значення у сучасних умовах. У воєнний та надзвичайний періоди посягання на майно не лише завдають шкоди конкретним особам, а й підривають суспільну стабільність, знижують рівень довіри громадян до органів влади та ускладнюють відновлення соціально-економічних відносин. Таким чином, криміналістичний аналіз предмета корисливих кримінальних правопорушень вимагає врахування не лише класичних матеріальних і правових характеристик, а й соціально-економічного та безпекового контексту, що зумовлений воєнними та іншими кризовими умовами.

Сьогодні у науковій спільноті не існує одностайної думки щодо того, чи можна вважати так звані легітимізаційні знаки – номерки, жетони, талони та інші документи, що надають право на отримання майна – предметом злочинів проти власності як центрального ядра корисливих кримінальних правопорушень. У більш змістовному підході до вирішення цього питання доцільно звернути увагу на дослідження Н.О. Антонюк, яка, спираючись на економічну ознаку предмета злочину, пропонує поділ легітимізаційних знаків на два види. Перший вид включає знаки, що мають мінову або споживчу вартість і, відповідно, можуть розглядатися як предмет злочинів проти власності. Другий вид охоплює знаки, які не мають економічної цінності і не є предметом таких злочинів, виступаючи виключно як засоби для їх вчинення [1]. Цю класифікацію ми вважаємо обґрунтованою та підтримуємо.

Крім того, до категорії речей, що не можуть вважатися предметом злочинів проти власності, відносяться об'єкти, які фактично втратили свою мінову або споживчу цінність. Прикладами можуть слугувати некондиційні або непридатні до використання будівельні матеріали та їх відходи, які не можна застосувати у зведенні об'єктів і які не становлять економічної цінності для власника. Відсутність охорони таких речей протягом тривалого часу може свідчити про їх непотрібність для власника і підтверджувати, що вони не є предметом корисливого кримінального правопорушення.

Ще однією ключовою ознакою предмета кримінальних правопорушень проти власності є юридична характеристика: об'єкт повинен належати іншій особі, тобто бути чужим для винного. Ця вимога підкреслює правовий аспект визначення предмета злочинного посягання і залишається важливою для криміналістичного аналізу корисливих кримінальних правопорушень, особливо в умовах воєнного та надзвичайного стану, коли посягання на майно часто супроводжуються спробами приховати або легалізувати незаконне привласнення ресурсів.

Пропонуємо детально розглянути предмет злочинного посягання як елемента криміналістичної характеристики на прикладі розслідування крадіжок як одного з найбільш поширених корисливих злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану.

У криміналістичній методиці розслідування крадіжок особлива увага приділяється предмету злочинного посягання, який розглядається як важливий елемент криміналістичної характеристики. Цей елемент тісно пов'язаний із обстановкою вчинення кримінального правопорушення, зокрема з місцем, де відбувається протиправне заволодіння майном [2]. Аналіз місця вчинення крадіжки дозволяє слідчому встановити типові особливості злочинного діяння, характерні для конкретних об'єктів та умов, а також визначити потенційні ризики і шляхи розкриття.

Так, у практиці виділяють крадіжки матеріальних цінностей зі службових приміщень і спеціальних сховищ підприємств, організацій чи установ – банків, музеїв, магазинів, складів, залізничних вагонів та інших об'єктів. До окремої категорії належать крадіжки грошових коштів із особистих рахунків громадян у державних і комерційних банках. Значну групу складають крадіжки особистого майна громадян із службових кабінетів, гардеробів і роздягалень державних підприємств, офісів, приватизованих магазинів, кафе, кіосків та подібних об'єктів.

Не менш важливим є аналіз крадіжок із житлових приміщень: квартир, приватних будинків, дач, кімнат у гуртожитках чи готелях, а також із нежилых споруд – сараїв, погребів, індивідуальних гаражів і підсобних приміщень. Особлива увага приділяється крадіжкам транспортних засобів, зокрема мопедів, автомобільних запасних частин і інструментів, речей із салонів і багажників.

Ще однією групою є крадіжки ручної поклажі пасажирів, у тому числі з автоматичних камер схову на об'єктах залізничного, водного та повітряного транспорту, а також кишенькові крадіжки, зокрема обкрадання п'яних осіб. В окрему категорію можна віднести крадіжки продуктів землеробства з присадибних і заміських ділянок, а також посягання на цінності у місцях поховання мертвих (цвинтарях) [4].

У сучасних умовах воєнного стану практика розслідування крадіжок ще не сформувалася настільки, щоб можна було виробити чітку та універсальну методику розслідування таких кримінальних правопорушень. Тому при визначенні предмета злочинного посягання доводиться спиратися на дані офіційних джерел та перевірених медіа. В умовах війни значна частка крадіжок вчиняється представниками країни-агресора – військовослужбовцями, представниками владних структур, бізнесу, фейкових «місцевих» адміністрацій та іншими колаборантами. Залежно від категорії правопорушника та місця вчинення

злочину визначаються специфічні особливості предмета посягання.

Перш за все, це крадіжки з квартир, приватних будинків садибного типу, дач, кімнат у готелях, а також з нежилых приміщень громадян – сараїв, льохів, гаражів та підсобних приміщень. У таких випадках найчастіше викрадають вироби з дорогоцінних металів, гроші, включаючи іноземну валюту, антикваріат, ноутбуки та інші сучасні технічні пристрої (мобільні телефони, планшети, павербанки, одяг відомих брендів та вироби з хутра. Також об'єктом крадіжок стає побутова техніка – телевізори, аудіо- та відеоапаратура, пральні машини, персональні комп'ютери, холодильники, предмети господарського призначення, електроінструмент та навіть продукти харчування. Як правило, такі злочини здійснюють військовослужбовці армії РФ, найманці або представники терористичних угруповань ДНР та ЛНР.

До окремої категорії відносяться крадіжки легкових та вантажних автомобілів у громадян, а також з території автотранспортних підприємств, державних установ і організацій. Сюди ж належить крадіжка сільськогосподарської техніки. Зазначені кримінальні правопорушення також здійснюються військовослужбовцями та найманцями [7].

Ще однією групою є крадіжки матеріальних цінностей зі службових приміщень, сховищ підприємств, організацій

та установ – як державних, так і приватних, зокрема банків, магазинів, складів. Серед таких цінностей можуть бути промислова продукція, обладнання для її виготовлення, продукти харчування та сільськогосподарська продукція. Так, правоохоронні органи зафіксували масове вивезення зернової продукції з території Донецької та Запорізької областей [3]. Виконавцями цих кримінальних правопорушень можуть бути представники російських владних структур та приватних комерційних фірм РФ.

Окрему увагу слід приділяти крадіжкам культурних цінностей із музеїв, картинних галерей та бібліотек. Прикладами таких злочинів є викрадення картин із Маріупольського музею Куїнджі [8] та крадіжка експонатів із Херсонського художнього музею [6], що підтверджено даними Міністерства культури та інформаційної політики України.

Таким чином, у контексті воєнного та надзвичайного стану предмет злочинного посягання в розслідуванні корисливих кримінальних правопорушень слід розглядати як ключовий елемент криміналістичної характеристики. Аналізуючи його, слідчий може систематизувати інформацію про типи викраденого майна, категорії злочинців та умови вчинення злочинів, що дозволяє більш ефективно планувати слідчі дії та передбачати потенційні ризики для розкриття злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Н.О. Правова природа легітимізаційного знака. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 278–285.
2. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 278 с.
3. Крадіжка українського зерна триває. *УНІАН: онлайн-медіа*. Допис від 17 липня 2022 року. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/kradizhka-zerna-trivaye-rosiya-perekidaye-korabli-z-sevastopolya-do-novorosiyska-novini-11906109.html>.
4. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
5. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ : Еталон-2, 2012. Т. 1. 780 с.
6. Окупанти розграбували Херсонський художній музей: виносили все, що бачили. *LB.ua: онлайн-медіа*. Допис від 5 листопада 2022 року. URL: https://lb.ua/culture/2022/11/05/534949_okupanti_rozgrabuvali_hersonskiy.html.
7. Солдати РФ масово вивозять із України викрадені авто: їх бачили в Білорусі. *ФОКУС: онлайн-медіа*. Допис від 8 квітня 2022 року. URL: <https://focus.ua/uk/auto/511807-soldaty-rf-massovo-vyvozyat-iz-ukrainy-ugnannye-avto-ih-videli-v-belarusi-foto-video>.
8. У нас є документальні свідчення, що росіяни пакували картини та вивозили їх до Росії. *Еспресо: онлайн-медіа*. Допис від 25 вересня 2022 року. URL: <https://espreso.tv/u-nas-e-dokumentalni-svidchennya-shcho-rosiyani-pakovali-kartini-ta-vivozili-ikh-do-rosii-tkachenko>